

Uzun vadeli baktığımızda ekonominin iyi gittiğini ileri süremeyiz

Uzun Vadeli Sorunlar Pahasına, Kısa Vadeli Parıltılar Yaratılıyor

Prof.Dr. İzzettin ÖNDER

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

Uzun yıllar yüksek enflasyonla yaşayan ülkemizde, enflasyonun düşürülmesi, yakalanan yüksek büyüme hızı, Türk Lirasının değer kazanması, dövizin değer kaybetmesi, borsada yaşanan gelişmeler ekonomide bir istikrar göstergesi olarak değerlendirilmesine rağmen, istihdam sorunu, uygulanan kur politikası, artan dış ticaret açığına bağlı olarak büyüyen cari açık çözüm bekleyen önemli sorunların başında gelmektedir.

Konu ile ilgili değerli görüşlerine başvurduğumuz Prof. Dr. İzzettin Önder ile ekonominin bugün geldiği nokta, uygulanan para politikaları üzerine bir söyleşi yaptık.

Toprak İşveren: Sayın hocam, ülkemizde uzun yıllardır 2-3 rakamlı seyreden enflasyon, artık tek rakamlı hanelere indi, büyüme hızımız sürekli artıyor. Ekonomide yaşanan gelişmeler, uygulanan para politikaları hakkında neler söyleyebilirsiniz, bugün gelinen nokta nedir?

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER: Ekonominin bugün geldiği noktayı değerlendirmek gerekirse, önce yöntemle ilgili ufak bir şey söylemek isterim. Ekonomiler tahlil edilirken, iki açıdan farklı görüşler ortaya çıkabilir. Bunlardan bir tanesi ekonomide kısa dönemli birtakım önlemler veya elde edinilen kazanımlar, uzun dönemde ekonominin aleyhine çalışabilir. İkincisi, ekonomide bir grubun elde ettiği avantajlar, çıkarlar veya kazanımlar başka bir grubun aleyhine çalışabilir.

Zaten böyle baktığımızda ekonomilerin bilimsel olarak yönlendirilmesi çok fazla mümkün gözükmemektedir. Çünkü ekonomi bir anlamda çıkar çatışmalarının seyrettiği bir alandır. Şimdi Türkiye'nin kısa vadeli durumuna baktığımızda, şunu görüyoruz. 2000 yılındaki ekonomi üzerine yapılan teşhis ve o teşhise dayandırılan tedavinin sonucunda bir tek enflasyonun baskılandığını görebiliyoruz.

Gerçekten 20 yıldan daha fazla bir sürede, oldukça yüksek seyreden enflasyon, şu anda tek rakama gelmiştir, bazen 10'a çıkabiliyor, ama 8-10 arası seyrediyor. Hedef yüzde 5 olarak konmuş durumda. Dolayısı ile enflasyon gerçekten baskılanmış. Fakat 2000 yılındaki teşhislere baktığımızda bir borç sorunu, borçların yönetilmesi sorunu vardı, cari açık sorunu vardı ve yüksek faiz sorunu vardı.

Bunları bir bütün olarak ele aldığımızda cari açık yüksek seyrediyor ve giderek yükselmekte. Borçlar mutlak olarak düşmekte, fakat borçların yönetiminde hala tam bir sükunet sağlanamamış, çünkü vadeleri çok ciddi olarak uzun vadeye atılmamış durumda. Faizlerde nominalde de, reel faizlere baktığımızda da gereği kadar düşük değil. Tabii bu durum ekonomide ciddi sorunlar yaratıyor. Yalnız şimdi böyle tahlil etmek de yetmiyor, çünkü bağlantıları kurmamız lazım. Bu politikalar neden böyle iradi olarak sürdürülüyor? Öncelikle şunu söyleyeyim; 2000 yılı politikası saptanırken, ekonomide

sadece parasal göstergelere bakıldı. Reel göstergelere bakılmadı, yani ekonominin tasarruf, yatırım, üretim, teknoloji, istihdam ve ihracat gibi kapasitelerine bakılmadı. Oralardaki bozukluklara, neler yapılacağına bakılmadı.

Daha ciddi bir sorun, ekonominin verimlilik veya verimsizlik sorunu. Maalesef Türkiye ekonomisi çok da verimli bir ekonomi değildir. Bu sorunlara bakılmayınca, bu hastalıklar hala alta duruyor. Bu hastalıklar da alta dururken, bir ciddi hedef konu. Biraz da politik olarak veya finans kesiminin çıkarı doğrultusunda. Bu hedef enflasyonun denetlenmesi oldu. Bu çok rahat görülebilir bir şeydi. Enflasyonun denetlenmesinde, finans kesiminin çok büyük çıkarı vardır. Çünkü enflasyonun ilk etkilediği kesim finans kaynağıdır. Dolayısıyla finans kesiminin çok büyük bir çıkarı vardır.

İkincisi, enflasyonun denetlenmesi için nominal faizlerin yüksek tutulması finans sektörünün getirisini arttırdı. Yani enflasyonun baskılanması stokların eritilmesini yavaşlattığı gibi, faizlerin yüksek tutulması reel faizlerin, finans kesiminin getirisini arttırdı.

Bu tabii, bir anlamda , bunu kalbimle söylemiyorum ama, doğal bir gelişme, kapitalizm yavaş yavaş finans alanına kayıyor. Küreselleşme ile finansın gelişmesi iç içe yürüyen bir süreç, bu da kendi çapında Türkiye'ye yansıyor ve finans kesimi, siyasette, ekonomi politikalarında ağırlığını koymaya başlıyor. Buna mukabil, faizlerin yüksek tutulması, siyasetin de işine geldi. Burada finans kesimi ile siyaset el ele yürüdü. Çünkü faizlerin yüksek tutulması tüketimi biraz baskılayarak, enflasyonun kabarmasını önlemiş oldu, baskılanmasını kolaylaştırdı.

Ayrıca, faizlerin yüksek oluşu içeri döviz akımını kolaylaştırdı ya da yastık altındaki dövizleri serbest bırakarak dövizin baskılanmasına neden oldu. Dövizin baskılanması her ne kadar KOBİ'leri etkilerken, öbür yandan enflasyonun baskılanmasına da neden oldu. Bir yandan ekonomiyi çökertirken, siyasetçiye de destek oldu. Seçimlere giderken enflasyonun düşük olması gibi.

Toprak İşveren: Hocam, dövizin baskılanmasının sonuçları nelerdir?

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER: Maalesef uzun vadeli sorunlar pahasına kısa vadeli, parlıtlar yaratılıyor, Dövizin baskılanması büyük imalatçı kuruluşların, KOBİ'lerden alacakları girdileri, dışardan almasına neden oluyor. Ve döviz baskılanınca dıştan gelen daha ucuz olmaya başlıyor. Bu süreç KOBİ'leri çökertirken, ciddi bir kur riski ortaya çıkartıyor. Çünkü yarın kurlar aniden şu veya bu nedenle yükselirse , bugün çökmüş olan KOBİ'ler aynı zamanda ayağa kalkamayacağı için bu sefer de girdi maliyetleri çok artmış olacaktır. Girdi fiyatlarının yükselmesi, büyük firmaları vurmaya başlayacaktır. Zaten faiz haddi büyük firmaları vurur.

Bu büyük bir kur riski. Ancak hükümet bu riski taşıyor. Muhtemelen seçimlere kadar taşıyacak, çünkü ciddi olarak enflasyonun yükseleceği ihtimalinden korkuyor. Ekonominin bulunduğu nokta, reel sektör kendi haline terkedilmiş, marjinal sektörler çöküyor, birtakım adacıklar biraz karlı, o karlılıklarını da bizzat bunu sanayiciler kendileri de açıklıyorlar; Personel politikaları ile yani verimlilik artışı yaparak değil, ama personel politikalarıyla, belki ücretleri baskılayarak veya eleman çıkarma yönüne giderek, biraz bugünü kurtarmaya çalışıyorlar. Uzun vadeli baktığımızda ekonominin iyi gittiğini ileri süremeyiz.

Şimdi ekonomide iki sorunun birleştiği yer var. Birincisi, para politikaları dediğimiz faiz hattı, esnek kur sisteminin uygulanması ile ikinci alanda da, bu dış ticaret ve cari açık, bunların örtüştüğü bir

alan var. Enflasyonun denetlenmesi açısından para politikası veya faiz politikası yüksek uygulanırken, şu an Merkez Bankası başkanı seçilirken de aynı tartışmalar yapılıyor, faizler indirilmezken, döviz girişi sağlanıyor. Aslında, bu bir yandan kur riski yaratırken, öbür yandan da cari açığı finanse ediyor.

Fakat bu cari açığın finansmanı borçla yapılmış oluyor. Çünkü döviz girişi borçtur ve bunu durdurmak ta bir yerden sonra mümkün olmayacaktır. Bunu durdurmak demek, hızla giden bir arabanın ani fren yapması anlamına gelecektir ki, bu durumda bütün objeler dışarı fırlayabilir. Döviz girişi, kendi sürecini hızlandırmakta, tekrar bu girişi ucuzlatmaktadır ve cari açığı şiddetlendirmektedir. Dolayısıyla, acaba burada biraz faiz oranlarını, gecelik faizleri indirip büyümeyi hızlandırabilir miyiz?

Şimdi burada, hedef ile teorik olarak söyleyebileceğimiz şeyleri karşı karşıya getirelim. Türkiye'nin % 3 oranında büyümesi hedeflenmekte, bu en fazla 5'e çıkabilir, deniyor. Burada da şiddetle enflasyon kıpırdamasını diye korkularını belirtiyorlar.

Bu bir defa bir şeyi açıkça ortaya koyuyor. Türkiye'de enflasyon tedavi edilmemiştir, baskılanmıştır. Enflasyon indirilmiş olsaydı, korkulmazdı. Onun için bütün ücretler baskılanmakta.

Toprak İşveren: En büyük sorunlarımızdan biri istihdam. Bu kalkınma hızı ile istihdam sorunu çözülebilir mi?

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER: Yapılan çalışmalar gösteriyor ki, bizim gibi gelişmekte olan ülkeler % 3 veya 5 reel kalkınma ile istihdam sorununu çözemiyorlar. İstihdam sorununu çözmeye yönelik kalkınma hızı % 8 ile 10-11 arasında değişiyor. Böyle çalışmalar var.

Biz Türkiye'de istihdamı yükseltmek istiyor isek, iki yola girmeliyiz, birarada veya değil. Bunlardan birincisi Türkiye emek-yoğun sanayie yönelmek durumunda olabilir, fakat emek-yoğun sanayi ülkeye teknoloji getirmez, yüksek katma değer yaratmaz. İhracat yapsak da çok büyük katkı da bulunamaz. Ve emek-yoğun sanayide ilerleyen bir ülke bugünkü ileri sanayileşen dünyada mutlak olarak ilerlese de, nispi olarak geriye gidiyor, demektir. Türkiye'nin teknoloji yoğun alana girmesi de istihdam sorununa çok büyük katkıda bulunmaz. Çünkü teknoloji elemanı itiyor. O zaman Türkiye'nin müthiş yatırım yapması lazım.

Emek-yoğun sanayiın bir ünite yatırım ile sağladığı istihdamı, teknoloji yoğun sanayii 5 ünite yatırımda ancak sağlayabilir. Bu oranlarda büyüdüğü zaman da tasarruf oranının yükseltilmesi lazım. Oysa Türkiye'de tasarruf oranı % 20-22'lerde seyrediyor. Bu düşük bir tasarruf oranıdır. Türkiye'de bu piyasa sistemi içinde veya liberal yönlendirmede hakim olmak veya daha da yükseltmek çok fazla mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla Türkiye böyle bir açmazla karşı karşıya.

Toprak İşveren: Burada ne yapılabilir?

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER: Türkiye açısından baktığımızda aslında iki şey yapılabilir. IMF ile ciddi bir anlaşma yapılabilir. Çünkü biz borçlarımıza hep sadık olduk, borçluyuz ama, Latin Amerika ülkeleri gibi borcu reddetme veya borçları kesme yoluna hiç gitmedik. Bildiğim kadarıyla bu konuda tek ülke Türkiye. Ülkemiz bu anlamda en güvenilir ülke, çok sıkıntılar çekiyoruz, o ayrı bir sorun. Bu nedenle IMF ile iyi bir pazarlığa oturmalı ki, bunu 2000 yılında yapması gerekiyordu, ekonominin alt yapısını geliştirme yoluna gitmesi ve önüne belki 5 veya 10 sene koymasına gerekiyor. Bu böyle bir siyaset döneminde olacak iş değil. Gerçekten bunun sıkıntılarını bilmeliyiz. Harcamalarımızı ona göre planlamalıyız. Ve anlamlı bir teknoloji yoğun alana girecek bir planlama yapmalıyız.

Türkiye piyasa ekonomisi ile kalkınamaz. Piyasa ekonomisi derken bakkallık hizmetini de planlayalım demiyorum, ama büyük ana hatlarda bir yol gösterici planlama çok emredici de olmamalı, ama Türkiye'nin yol gösterici bir planlamaya girmesi lazım. Bunu Japonya da yapmıştı. Japonya 1860'larda kendisine hedefler koymuş, o zaman ipekçiliğe gireceğim demiş, daha sonra optiğe gireceğim demiş. Türkiye'nin de böyle bir hedefinin olması gerekiyor. Türkiye nereye girecek?

Böyle bir hedefi yok Türkiye'nin. Piyasa neden güvenilemez, çünkü piyasa bugünkü dünyada bir kurtlar savaşıdır. Bize teknolojiyi bırakırlar, ancak kendilerinin kullanmadıklarını, çok eski olanını. Bu çok doğrudur, ama bunlarla bir yere gidemeyiz. İkincisi, bıraktıkları teknoloji ile biz belki biraz istihdam sağlarız, ama ciddi bir ilerleme yapamayız. Piyasayı bıraktığımız zaman bizi tüketime doğru itecektir. Batı dünyası bizim tüketim hızımızın artırılmasıyla ciddi olarak kendi sorunlarını çözmeye başlıyor. Oysa bizim aşırı tüketime yönelmemiz, ülkede tasarruf oranını düşürecektir. Bu da dış borçluluğu arttıracaktır. Tabii bu da olmayacak bir iştir. Kabul edilir mi, edilmez mi bilmiyorum, ama bana göre bizim IMF ile ciddi bir program yapıp, borçların çok uzun vadeye atılmasını sağlamamız gerekir. Faiz dışı fazla meselesinin bağnazca bu oranlara bağlanması gerekmiyor. Faiz meselesi için bir borç bütçesi yapmalıyız. Zaten borçların ana parası bütçenin altında, borç yönetim bütçesinde görülüyor. Onu da oraya atmak lazım. Bunlar konuşulmaya tabi şeylerdir. Yapılan araştırmalar da göstermiştir ki, biz faiz dışı fazlasını eğitime harcamış olsaydık, çok sayıda eğitilmiş insan yetiştirdik, onların yaratacağı kapasite ile tasarruflarımızı, yatırımlarımızı arttırabiliriz. Bu kadar siyasete bürünmüş bir vaziyette IMF ile kapalı odalarda görüşmek yerine Türkiye'de gerçekten halkın önünde akademisyenlerle, projeler üretmek, kendimize bir takım pazarlık alanları açabiliriz. Bunları yapabiliriz gibi geliyor, bana.

Toprak İşveren: Para politikasında faizleri bu kadar tutmalı mı?.

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER: Hayır, ben bu kanaatte değilim. Fakat faizlerin aniden düşmesi de yanlıştır. Bu bir hastaya veya toprağa yavaş yavaş emebileceği kadar su vermek yerine, aniden su vermek gibidir. O nasıl kötü olacaksa, faizlerin düşmesi de belki tüketimi hızla arttırır, faizlerin düşme hızında KOBİ'ler devreye giremez, giremediği takdirde, dışardan döviz girişi yavaşlar. Yavaşladığı zaman da cari açık iyice artar, yani bir kriz yoluna girilebilir, bir kaos oluşabilir. Gerçekten bir program çerçevesinde gıdım gıdım Amerika gibi 0,25 gibi, ama 3'er, 5'er değil, belki üç seneye yayılır şekilde düşürülebilir. Bunun anlamı dışardan para girişinin biraz yavaşlaması gerekir. Bu dışardan para girişinin yavaşlaması, dövizini biraz yükseltir, ithalattaki ihracat girdisini azaltır, ithalatımızı yavaşlatır, ihracatımızı arttırır. Net ihracat, şu an eksi, ama o eksiği azaltabilir. Bizi biraz daha karlı çıkartabilir. Bu da içerdeki üretici firmaları harekete geçirir, istihdam sağlayabilir. Hatta devletin vergi gelirini arttırabilir.

Bunun böyle olumlu sonuçları vardır. Enflasyonu arttırır mı? Fiyat artışı yapabilir mi? Bir miktar yapabilir. Ancak şunu öğrenmeliyiz, enflasyonun baskılanması, enflasyonu tedavi değildir. Enflasyonun tedavisi, altta üretim ünitelerinin verimliliğini arttırmaktır. Verimlilikle ilgili ciddi atılımlar yapmalıyız.

Türkiye ekonomisi;

- 1) Yatırım yetersizliğinden,
- 2) Geri teknoloji üretilen araçları getirilmiş olduğundan (korumacı dönemin hatalarından dolayı)
- 3) İnsan kapasitesizliğinden dolayı ciddi verimsizlikler taşımaktadır. Buna da ekonomide etkisizliği denmektedir.

Ex-etkinsizlik nedir? Ekonomide bir etkinsizlik var. Bunu giderecek olursak her şey yükselebilir, etkinliği arttırabilmek için, yeni bir organizasyon , yepyeni bir dizayn gerekiyor, bu da beşeri sermayedir. Yatırımda eğitime ciddi ağırlık vermemiz gerekiyor. Hatta ben sağlık da demiyorum. İnsan hakkı çok temeldir, sağlık bir insanı kurtarır, ama eğitim bir nesli kurtarır. Ancak ülkemizde buna pek ağırlık verilmiyor. Bir yanda "çok genç bir nüfusumuz var" diyoruz, ama diğer taraftan eğitime gereken önemi vermiyoruz. Eğitim derken, yüzeydeki eğitime değil, temel eğitimlere ağırlık vermeliyiz. Örneğin Küba gibi bir ülkede 2 veya 3 aşı icat edilmiştir. Bu temel tıp demektir. Bizim de bu yola girmemiz, bunları yapabilmemiz lazım.

Toprak İşveren: Sayın hocam, son olarak özelleştirme konusuna değinirsek, bu konuda neler söyleyebilirsiniz?

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER: Özelleştirme önemli bir konudur. Devlet süt üretir mi? Bu tartışmaya girmek istemiyorum. Fakat Boğaziçi Üniversitesi İşletme Fakültesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Özer Ertuna hocanın söylediği güzel bir laf vardır. "Özel sektörün de özelleştirilmesi lazım." Burada özelleştirme diye verimlilik ve etkin çalışma kastediliyor. Eğer bir bankada Fatih'ten, Beyoğlu'na şu kadarlık para transferi için sizden yüksek miktarda para istiyorlarsa bunun bir miktarı sizi bankamatiğe yönlendirmekse, bir miktarı da etkinsizliğin sonucudur. Bunu bünyedeki bir ateş gibi algılamamız gerekir. Keza, biz eğer bugünkü araba ihracatımıza baktığımızda, fazla övündüğümüz arabaların markalarına baktığımızda, eğer yabancı markalara yönelmiş isek, bunların girdileri dışardan geliyor ise bizim net ihracatımız çok fazla değil, demektir.

Bunlar verimsizlik göstergesidir. Bizim dünya rekabetine açılmamız, verim konusunu konuşuyor olmamız gerekiyor. Verimliliğin tersi israftır. Verimliyse güzel, verimsizse israftır. En büyük israf devlet kuruluşlarındadır, ama bir o kadar da özel sektörde de vardır.

Şimdiye kadar kapalı olan piyasalar, şimdi açıldı ama, aşağı yukarı 80'lere kadar kapalıydı, ondan dolayıdır ki, biz dünya zenginler listesine zengin katabilir hale geldik. Böyle olmamalıydı. Japonya'da bir kapalı dönem geçirdi, aslında her ülke böyle bir dönem geçirmiştir. Fakat Japonya'da devlet şöyle bir politika uyguladı. Bir firma kredi alınca , onun karşısına rekabet edebileceği bir başka firmayı da kendileri açtı. Dünyaya açılmayı planlıyorlardı, rekabet ortamını oluşturdular. Yoksa Japon kalkınması mucize bir şey değil. Akılcı politikaların bir sonucu. Ama biz de öyle olmadı. Üretim alanlarına bakın ciddi hatalar görebilirsiniz. Bir sahayı eline geçiren , monopol güçlerini elde tutmaya çalışıyor. Otomotiv sektörüne baktığımızda ise yabancı firmaların girmesi ile hakimiyet kırıldı. Tabii bunların sonucuna iyi bakmak lazım. Bir ülkeye teknoloji gelmesi demek, o coğrafyayı yer olarak kullanması demek değildir. Ben iktisatçı olarak iki koşul ararım. Birincisi, teknoloji o firma ile iş yaparken yan firmalara, KOBİ'lere de teknolojilerin girmesi lazım. Eğer teknoloji gelip de her şeyi ben yapacağım , diğerlerini de kendi ana firmamdan getireceğim, ben satacağım derse, buraya teknoloji gelmiş demek değildir. İkincisi, o teknoloji ciddi bir katma değer yaratıyorsa, bu katma değer büyük bir kısmının da o ülkede kalması gerekiyor. Vergi, ücretler, kar payı gibi. Aksi halde kendi müessesesini kurup, sadece kapıcısını, aşçısını tutup, karını kendi ülkesine transfer ederse, bu teknoloji gelmiş sayılmaz. Bir fabrikanın kurulduğu yer değil, katma değerinin kullanıldığı yer kalkınır.

Özelleştirmede iki şeye dikkat edilmelidir. Strateji falan demeyeceğim. Fakat bazı ürünlerin, dünya çapında önemi vardır. Örneğin petrol böyle bir üründür. Telecom, Demir-çelik böyle bir

üründür. Bazı yerlerin kamusal denetimlerinin olması gerekiyor. Bunlara sadece özelleştirme diye bakamazsınız. Bunlara politik olarak bakılmalıdır. Verimlilikten öte bakılmalıdır.

Japonya'da pirinç üretimi dünya düzeyinden çok verimsiz. Ancak onlar "katiyen vazgeçmeyiz, burası bir ada, bizim temel besin maddemiz pirinç, yarın bu ada abluka altına alınsa halkımız aç kalır" diyorlar. Bir anlamda otarşik bir ekonomi politikası , Japonya'ya da hiç uymuyor, ama pirinç üretiminden de vazgeçmiyorlar.

Bir başka örnek vereyim. Ege Üniversitesinden bir profesör arkadaşımın yaptığı araştırma var. Ege bölgesinde üretilen pamuğun dönüm başına verimi ABD'den daha yüksek,. Fakat ABD sübvansane ettiği için dünya piyasasında pamuk fiyatını düşük tutabiliyor ve bizim Ege pamuğu yok oluyor. Dünyada bunlar yaşanıyor ve biz bir şeyler yapamıyoruz.

MAI denen sözleşmede bizzat kendileri anlaşıyor. Kendi kurallarını koyup, bize de piyasaya uyun diyorlar. Örneğin korumacı politikalar. İngiltere, Hollanda'ya karşı, tekstilini korumuş bir ülke. Kendileri için gerekirse korumacı oluyorlar, bize gelince açılın diyorlar. Ne zaman açılma politikaları uyguluyorlar, o zaman bütün dünyayı Pazar olarak kullanmak istiyorlar ve yeni politikamız bu diyorlar. Dolayısı ile bu politikalar bilimsel değil, büyük ülkelerin çıkarları doğrultusunda onların yaydıkları politikalar. Biz de onları bir ayet hükmü gibi algılıyoruz.

Bu nedenle 3-5 kuruş için ulusal değerlerimizi gözden çıkarmamalı, bunları ulusal açıdan değerlendirmeliyiz. Her şeye verimlilik açısından bakamayız. Verimsizse , verimli hale getirelim, gözardı etmeyelim. Özelleştirmede bunlar tartışılmalı. Biz ne var ne yok sat politikası içindeyiz. Bu yeni sıkışan dünya kapitalizminin kendine yeni kar alanları araması ve dünyayı yeniden paylaşma meselesidir. Bir defa buna gelir denemez. Servet değişimidir bu. Dünya Bankası raporlarında da böyle. Diyor ki, öz sermaye-borç değişimi yapın. Sizin borcunuz var, bir de öz sermayeniz, varlıklarınız var. Değiştirin onları, değiş-tokuş yapın diyor.

Maliye politikası, ekonomi politikası bir yerden sonra hikaye olabilir. Ülkelerin sosyal politikaları değişiyor. Ekonomik ve sosyal öğeleri önümüze koyup, riskleri değerlendirmeli," işsizliğe, ülke politikalarına, ülke güvenliğine bunun yükü nedir" diye sormalıyız. Bazı yerler zarar da etse, bu hesaplamalar karşısında karlı bile görülebilir. Biz buna dikkat etmiyoruz, bu biraz da borçlu olmamızdan kaynaklanıyor.